

vizet igénylő gépek egyre nagyobb értékűek, így állagmegóvásuk alapvető a fogyasztók számára (fogorvosi rendelők, háztartások, kávézók). A cég többféle technológiát (fordított osmózis szűrés, ioncserélés, vas- és mangánmentesítés stb.) alkalmaz. A berendezések szabályozásában is jelen van a legmodernebb változat is. A mikroprocesszorral ellátott elektronikus vezérlőselepek *optimalizált folyamatszabályozást* valósít meg. A rendszerek tervezésénél a paramétereket speciális számítógépes rendszertervező programokkal határozzák meg. A cég részben vezető, jelentős K+F-bázissal rendelkező cégekkel, részben a telepítésbe bevont közreműködő alvállalkozókkal kooperál.

A cég berendezéseinek lakásokban, rendelőkben stb. történő alkalmazása komoly következményeket támaszt a berendezések design-jával szemben. A fogyasztói körhöz való messzemenő alkalmazkodást mutatja, hogy az osmózisos eljárásnál a berendezés kezelése egyszerű, helyszükséglete kicsi, üzemeltetési költsége alacsony, környezetbarát, nincs vegyszerfelhasználás, és nincs szükség semlegesítésre sem.

***

A tanulmány elkészítéséhez a folyamatelemzésbe bevont cégek, intézmények vezetőinek, munkatársainak információi, tanácsai, az anyag egyes részeihez tett észrevételei, a szakértők (elő-) résztanulmányai járultak hozzá. Mindannyiuknak köszönetet mond az értékes segítségért:

a Szerző

Tófalvi Gyula és munkatársai

A rugalmas specializáció hazai bevezetésének feltételei és akadályai – ajánlások a technológiapolitika számára*

- A rugalmas specializáció hazai elterjesztésének feltételei és akadályai
- Az RS-re épülő hálózatosodás
- Az RS és az agrárgazdaság

A tanulmánysorozat záró fejezete lényegesen eltér az előző négy fejezettől. Míg azok az irodalomban található, illetve a valóság által szol-

gáltatott empirikus anyagot dolgozták fel és elemezték, a zárófejezet a modern technológiai és szervezési rendszerek hazai bevezetésének gyakorlati feltételeit vizsgálja, s ily módon áttételek nélkül alkalmazható ajánlásokkal szolgál a technológiapolitika alakítói számára. Minthogy a fejezet nem leíró-elemző, hanem normatív-konstruktív jellegű, közvetlenül reflektál a hazai gyakorlatra, illetőleg a tanulmányból javaslatok olvashatók ki a gyakorlat kedvezőbb alakítására. Bizonyos megszorításokkal úgy is fogalmazhatunk, hogy e tanulmány gondolatai a jövő felé fordulnak, a technológiapolitikai jövőkép kialakításához szolgálnak adalékokkal.

A zárótanulmányban a kutató-team tagjainak résztanulmányait foglaljuk össze. Ez megkönnyíti az olvasó dolgát is, hiszen a résztanulmányok összefüggő, koherens rendszert alkotnak, logikailag sorba rendezhető gondolatokat tartalmaznak. A – több résztanulmányból álló, igen szerteágazó problémákat felvető – tanulmány szellemi keretét, vázát Tófalvi Gyula tézisei alkotják az RS hazai bevezetésének a feltételeiről.

A rugalmas specializáció hazai bevezetésének alapösszefüggései, feltételei és akadályai

Az RS hazai bevezetésének esélyeit és feltételeit elemző résztanulmányok sorozata Tófalvi Gyulának a – kutatások esszenciáját megadó – téziseiből indul ki. A „kályha” amelytől a kutatás elindul a piac és a termelés eddigi kapcsolatának megváltoztatása, a felhasználó-orientált termelés hányadának növelése.

Új típusú kooperáció a termelő és a fogyasztó között – a termékek piaci elismerésének feltételrendszere

Az elmúlt évek vizsgálatai azt mutatták, hogy a piac és a termelés viszonyában a legnagyobb illesztési hiba akkor következik be, amikor a termelési folyamat célja megfogalmazódik. Ahhoz, hogy a piac által is elfogadott és felhasználó-orientált terméket állíthasson elő, a termelőnek már a termelési folyamatban, még inkább a termelési folyamatot megelőzően szoros kapcsolatban kell állnia a fogyasztóval, illetve a *felhasználóval*. Az illesztési hiba kiküszöbölhető, ha a termelési feladat megfogalmazása nem csupán a termelő

* A cikk a Tófalvi Gyula által összefogott kutató-team (Tófalvi Gyula, Fekete György, Kothy Lapid, Weiszburg János) munkáját összegzi.

megítélése vagy marketinginformációk alapján történik, hanem a termelő és a fogyasztó (felhasználó) közötti *előzetes szerződéssel*. (A legfejlettebb országokban egyre kisebb súlya van a marketinginformációknak, és egyre nagyobb a vevőkkel fenntartott közvetlen – szinte személyes – kapcsolatoknak.)

Az elágazásos termelés modellje

A „felhasználóbarát” termelés modelljét – T. Gy. korábbi kutatásaira támaszkodva – *Kothy Lapid* (Beer Sheva University) fejlesztette ki az „elágazó termékcsoportok modellje” néven. Résztanulmányában – amelyet e modellnek szentelt – vizsgálja az „alaptermék-elágazó termék” kapcsolatot. Az alaptermék előállítása a tömegtermelés bázisán történik, a beszerzett vagy rendelkezésre álló termelési és marketinginformációk alapján. Ezen a ponton lép tovább *Kothy Lapid*, amikor bemutatja az alaptermékből elágazó termék előállításának a folyamatát.

A termelési folyamat harmadik szakaszában az alaptermék elágazó termékekre bomlik szét, amely elágazó termékek legalább egy paraméter tekintetében különböznek az alapterméktől. A kívánt egyedi termékeket előállító folyamat végén így „n” számú speciális igény esetén „n” számú kimenetet (bypass) biztosít ez a technológiai rendszer. Az elágazó termék ily módon magán viseli az alaptermék tulajdonságait, de ezen felül még legalább egy speciális tulajdonságot is mutat. A konkrét technológiát a tervező-gyártó FS-CIAT rendszer alkotja meg, beépítve a folyamatba az RS vezérlésű tervezési modellt.

Kothy Lapid a Proctor and Gamble „folyékonymosószer-családjának” példáján demonstrálja az alaptermék elágazását, ahol a termelők a mosószer – vevőnként változtatott – koncentrációjával igyekeznek megfelelni az igényeknek. Még ugyanazon vevő esetében is a termékek széles skálájára lehet szükség, amint azt *Kothy Lapid* a kórházak példáján igazolja. (Más mosószert igényel a sebészet, mint a belgyógyászat.) Hasonló példák találhatók más területeken is – például a számítógépes ún. selectronic printing eljárás a nyomdászatban, illetve a kiadói iparágban. *Kothy Lapid* részletesen bemutatja az autógyártás elágazásos termelését. Az autónál több száz paraméter kombinációjával igyekeznek megfelelni az egyéni igényeknek. Az RS lehetőségeit hasznosító elágazásos termelés a következőkben különbözik a klasszikus tömegtermeléstől: (1. táblázat)

A felhasználó-orientált termékek termelése és a számítógépre alapozott rugalmas rendszer

A társadalmi méretű igényeket is kielégíteni képes modern, hatékony, rugalmas rendszer csak a komplex termelési folyamat elektronizálásával oldható meg. Az elektronizálás során egyenlő súllyal kell kezelni a termelési folyamat szervezésének ún. horizontális elektronizációját és a termelési folyamat egyes szakaszainak (kutatás, fejlesztés, tervezés, mérés, gyártás-előkészítés stb.) az ún. vertikális elektronizációját. A komplex elektronizálás elemei, illetve feltételei az alábbiak:

- a számítástechnika (C)
- az információtechnika (I)
- az automatika (A) és
- a telekommunikáció (C).

1. táblázat

A tömegtermelés és az elágazásos termelés különbségei

Tevékenység	Tömegtermelés	Elágazásos termelés
Piaci információk beszerzése gyártás előtt	Statistikai felmérés, választék-igények becslése	Vevővel történő többszöri tárgyalás
Gyártási folyamat 1. szakasz 2. szakasz 3. szakasz	termék-összetevők tömeggyártása, alaptermék tömeggyártása, egyedi termék kézi szereléssel	termék-összetevők tömeggyártása, alaptermék tömeggyártása, egyedi termék számítógéppel
Értékesítés	Becslési hibák miatt veszteségekkel	Lábon eladott termékek

Az elemi szintű termelési folyamatokban az első három elem a domináns, a telekommunikáció szerepe viszonylag csekélyebb. Más súlyok jönnek létre azonban, ha a regionális hálózattá szerveződött összefonódott termelési folyamatok is a képbe kerülnek, mert ezeknél a telekommunikációnak már meghatározó szerepe van.

A felhasználó-orientált terméket előállító termelési folyamat elektronizációját elsősorban a rugalmasság és csak másodsorban a hatékonyság követelménye teszi szükségessé. A piaci kudarok ugyanis a modern világban többségükben *nem a magas költségek miatti rossz árakra vezethetők vissza*, a termékeket nem magas árak miatt, hanem inkább azért utasítja el a piac, mert azok nem illeszkednek a felhasználói igényekhez. Ezért alapfeltételnek minősíthetjük a CIAT rendszerű termelésen belül a CAD1, a CAD2, a CAM1, a CAM2 és a CAQ (minőségellenőrzési) technológiák rugalmasságának, illetve kapcsolódásuk rugalmasságának a növelését. Manapság a piac nem pusztán elfogadja vagy befogadja a termelés által meghatározott termékeket, hanem *alkotó erőként vesz részt a termelésben*, s közvetlen ráhatással mozgatja a folyamatot. (Példa lehet erre, hogy számos termék továbbfejlesztésekor a vevői tapasztalatok és kívánságok nyomnak a legtöbbit a latban, az új vagy megújított termék mintegy a vevői tapasztalatok megtestesülése.)

Változások a termékekkel kapcsolatos kockázatok termelés és piac közötti megosztásában és a piac felvevőképességében

A felhasználó-orientált termékek termelésekor *megosztott felelősségű kockázatviselés* a jellemző a termelő és az eladó között. Nemcsak a felelősség megosztása, hanem a felhasználóbarát termékek termelése is mérsékli az egyes gazdasági szereplők kockázatát. A termékek jobb illeszkedése a piaci igényekhez ugyanis rendszerint a felvevőpiacok bővülésével jár.

Az elmondottak nemcsak a materiális termékekre vonatkoznak, hanem javarészt igazak a szolgáltatásokra is. Az elektronizáció a szolgáltatásokat is forradalmasítja és rugalmasabbá teszi. Elég ha csak az orvosi-egészségügyi vagy az idegenforgalmi szolgáltatások – elektronizáció nyomán bekövetkezett – rugalmasságnövekedését vesszük példaként. Párhuzamosan a szolgáltatások elektronizációjával többé kevésbé relativizálódik, elmosódik a határ a termelés és a szolgáltatások között. A szolgáltatás *termékekkel telített* (például az orvosi szolgáltatások esetében gyógyszerekkel, ellenőrző műszerekkel, gépekkel, gyógyászati segédeszközökkel), miközben a *termékek előállítását mindinkább szolgáltatások körítik* (javító szolgáltatások, a felhasználók betanítása). A termékek szolgáltatásiasodása, illetve a szolgáltatások termékekkel való telítődése még jobban erősíti az eladó-vevő kapcsolatot, a ter-

melés még jobban leképezi a vevő igényeit, még közvetlenebb szereplője lesz a vevő az előállítás folyamatának (Gondoljunk csak megint az orvosi vagy esetleg az oktatási szolgáltatásokra.)

A gazdaság-, illetve technológiapolitika csak akkor érhet el eredményeket, ha tevékenységének centrumába állítja az előbb vázolt folyamatokat, s képes e kihívásokra megfelelő választ adni. A gazdasági fejlődés feltételrendszerét csak egy olyan politika képes létrehozni, amely az alkotó együttműködést, a rugalmas specializációt, illetve kooperációt szorgalmazza és segíti a termelés szereplői között. Tófalvi Gyula eme zárókövetkeztetése tökéletesen összecseng az első három fejezet – külföldi példákkal is bőségesen alátámasztott – következtetéseivel.

Feltételek és akadályok az RS hazai elterjesztésében

Tófalvi Gyula tanulmánya három szinten vizsgálja az RS bevezetésének hazai feltételeit:

- vállalati szinten,
- a vállalatközi kapcsolatokban,
- a gazdaságpolitika szintjén.

Vállalati szinten a szerző az alábbiakban jelöli meg a bevezetés feltételeit:

- rugalmas termelésszervezési rendszer,
- rugalmas vállalati szervezet,
- szakemberek rugalmas generációja,
- rugalmas géppark.

E négy feltétel közül *Tófalvi* kiemeli a humán tényező rugalmasságának, illetve rugalmasságtételének fontosságát.

Vállalatközi szinten az RS feltételeit Tófalvi

- a rugalmas termelői közös bázisokban,
- a rugalmas infrastrukturális közös bázisokban, valamint
- a kooperáció mennyiségi és minőségi szintjének emelésében látja.

A gazdaságpolitika szintjén a szerző az RS bevezetése nélkülözhetetlen feltételének tartja

- a felső szintű, azaz az országos irányítószervek közreműködését az RS elterjesztésében,
- a folyamat hitelekkel való támogatását.

Ami a felelősség országos telepítését illeti, az első szakaszban *az OMFB tűnik a folyamat legjobb letéteményesének*. A második szakaszban a szerző az OMFB – IKM – FM együttműködésére alapozna. A harmadik szakaszban viszont szerinte célszerű lenne a folyamat irányítását az IKM-hez és az FM-hez telepíteni. Kiemeli, hogy az OMFB-nek elsősorban a koncepció megfogalmazásában, a *hazai kutatási-fejlesztési mintabázisok* létrehozásában lehet szerepe.

A közgazdászok körében közismert, hogy a hitelezés nehézségei ma a vállalatok első számú problémájának számítanak. Minthogy az RS nagy tőkeberuházásokkal jár, és jelentős humán tőke beruházásokat is követel, nem nélkülözheti a megfelelő – azaz rugalmas – pénzügyi szolgáltatásokat. A hitelezők az RS formájában valójában a jövőt, az ország leszakadásának megállítását finanszíroznak.

Az RS bevezetésének akadályai Magyarországon

A rugalmas specializációt * ebben a zárótanulmányban több helyütt mint a számítógéppel irányított termelés legmodernebb szervezési formáját mutattuk be. A termelés szereplőinek rugalmas együttműködése és hálózatokba szerveződése azonban nem feltétlenül kötődik az informatizált termeléshez. Amint az a *Pálkás Jenő* által leírt esettanulmányokból is kitűnik, Magyarországon már jóval kutatásaink megkezdése előtt megjelentek a rugalmas specializáció formái, többnyire – de nem mindig – a termelés informatizálásával összekötve. Bár a rugalmas specializáció előnyeit a magyar gazdaság szereplői közül számos cég élvezi jelenleg is, azt azonban nem lehetne állítani, hogy ez a folyamat akadálytalanul halad előre. Az akadályokat – Weiszbürg János résztanulmánya alapján, a teljesség igénye nélkül – a következőkben jelölhetjük meg:

1. Az ország nehéz pénzügyi helyzete, a költségvetési megszorítások. Az RS bevezetése ugyanis jelentős financiaális erőforrásokat igényel, amelyet az új vagy átszervezett „fiatal vállalatok” képtelenek felhalmozni.

2. A stabilitás hiánya, ami részben az előzőekből következik, illetve szorosan összefügg a pénzügyi nehézségekkel.

3. A gazdaság szétzilálódása, a többi között a fekete gazdaság túlzott súlya miatt. A rejtett gazdaság zavaros viszonyai ugyanis nem kedveznek a megbízható partnerségre épülő rugalmas specializáció elterjedésének.

4. Az előzőekkel szorosan összefügg a jogbiztonság hiánya. Nem lehet ott hosszú távú part-

neri kapcsolatokat, szerződéses viszonyokat kiépíteni, ahol az aláírt szerződéseket senki sem veszi komolyan, a bírósági úton történő elégtételre pedig évekig, néha akár egy évtizedig is várni kell.

5. A kiszámítható gazdasági viselkedés hiánya, a gazdaság morális talapzatának megroppanása, az „aki bírja, marja”, elv elterjedése. Nemcsak a partnerek viselkedésével nehéz kalkulálni, de az államéval is. A pénzügyi kormányzat született adócsaló gazembert lát minden állampolgárban, a vállalkozók pedig valóban igyekeznek megfelelni ennek az „elvárásnak”.

6. A korábbi rendszer örökségeként mindenki az önellátásra rendezkedett be, a specializáció általában sem eléggé fejlett. Az autarkia nemzeti szinten is megjelenik, annak ellenére, hogy az ország gazdasága nyitott. A rendszerváltás óta eltelt rövid idő miatt még nem épülhettünk be eléggé a nemzetközi struktúrákba, legfeljebb csak befogadóként, tőkeimportőrként „nemzetköziesedünk”. A valódi RS viszont gyakran átnyúlik az országhatárokon.

7. Az állam nem elég aktív a rugalmas specializáció – és általában a szervezeti modernizálás – támogatásában. A korábbi iparpolitikai koncepciók érvényüket veszítették, a technológiapolitika korszerű változatai – amiről Kocsis Éva dolgozatában olvashattunk – még nem nyert polgárjogot.

Egészében úgy foglalhatnánk össze, hogy hazánk klímája nem elég kedvező az RS kibontakozásához. Az a tény, hogy a rugalmas specializáció rendszere – főként az ország fejlettebb dunántúli régióiban – erőteljesen terjedni kezdett, ennek a szerveződési formának a szívósságát, vitalitását bizonyítja.

RS-re épülő hálózatosodás

Bár a gazdaságban működő hálózatok „ősi” jelenségek, korunkban az informatizálási forradalom időszakában különös jelentőséget nyernek. Az előző tanulmányokból is kiviláglott – legyen szó akár Baden-Württemberg, akár a japán gazdaság sikereiről – a hálózatok szerveződése és hatékony működése mindenképpen e sikerek egyik kulcsa. Tanulmányában *Tófalvi Gyula* megkísérel egyfajta hálózati fogalomtárat összeállítani. Megkülönböztet

(látszólag) spontán és tervezett hálózatokat.

Elkülönböztíti továbbá a hálózatok

lokális, regionális, országos és nemzetközi típusát.

* Weiszbürg János tanulmányát az RS fogalmi meghatározásával, az RS-hez kapcsolódó fogalomtár újra-definiálásával kezdi. Minthogy a Weiszbürg által adott fogalomtárral részben már korábbi tanulmányainkban is foglalkoztunk, azt itt nem ismertetjük részletesen, noha a Weiszbürg-féle megközelítés számos újszerű elemet is tartalmaz. Az általa vizsgált fogalmak funkcióját inkább abban látjuk, hogy azok bevezetőül szolgálnak a tanulmány legértékesebb részéhez, a rugalmas specializáció magyarországi elterjedése akadályainak a vizsgálatához.

Felhasználásuk szerint megkülönbözteti a zárt célú, a nyilvános és vegyes hálózatokat.

A hálózatok létrejöttének hajtóerejét a *közös érdekek alkotják*. Különösen erős ez a hajtóerő akkor, ha – mint a magyar gazdaságban – milliónyi vállalat működik egymástól viszonylag elkülönülten. Kutatásainkban a hálózatok közül kiemelt jelentőségűek az RS hálózatok. Fontos megjegyezni, hogy ezek a *hálózatok átfedhetik egymást*, és valóságos *hálózati szövevényt* alkothatnak. Az RS-re épülő gazdasági hálózatok közül az alábbiak a legfigyelemreméltóbbak:

a termelés rugalmasságát lehetővé tevő technológiák által összekötött hálózatok;

a közös gazdasáspolitikai érdekek mentén szerveződő rugalmas hálózatok (lobbyk, érdekszövetségek, szakmai szövetségek);

komplex termelési és szolgáltatási optimalizálást elősegítő hálózatok;

fejlesztési célok megvalósítására szerveződött hálózatok;

pénzügyi hálózatok;

információk megosztására és terjedésére szerveződött hálózatok;

oktatási hálózatok (ilyenek például a Pálinkás-tanulmányban szereplő távoktatási rendszerek);

értékesítési hálózatok.

A hálózatok kialakítására, illetve rugalmas specializáció egy speciális területen való kiépítésére Weiszbürg János tanulmányában találunk részletesen kidolgozott javaslatot. Elgondolása szerint – a hazai termőhelyi adottságokra építve – gyógynövény-gyűjtő, -feldolgozó és -értékesítő hálózatot kellene kialakítani. A gyógynövény iránti piaci kereslet óriási, az ár magas, minthogy a gyógynövényből készült szerek fogyasztása egy markáns trendhez, az egészséges életmód „mozgalmához” kötődik. Valamennyi feltétel rendelkezésre áll ahhoz, hogy ez a hálózat létrejöhön:

van begyűjthető gyógynövény,
van feldolgozásra képes vállalat,
vannak vállalatok, amelyek képesek megszervezni a forgalmazást,
van nemzetközi szintű kutatóintézet,
van egyetem, amely képes lenne „inkubálni” a folyamatot,
van százezernyi munkanélküli, akik közül sokan állandó megélhetést találhatnak ezen a területen.

Weiszbürg mintegy száz millió forintban határozza meg a gyógynövény-gyűjtő RS-hálózat beindításához szükséges összeget.

Másik példa a rugalmasan együttműködő szervezetekre az ún. infrastrukturális hálózat. Az infrastrukturális tevékenységek jellegénél fogva itt a nagyobb szervezetet *több kisebb szervezetből álló szövedék* váltja fel. A szerző egy nagy szervezet több kisebb szervezetre hasadásánál mutatja be a lehetséges szervezeti megoldásokat. Egy ötezer fős vállalat annak idején például nyilván el tudott tartani egy kisebb jogi osztályt. Ha azonban ez a vállalat ötven kisebb egységre hasad, akkor a jogi képviselet problémája új módon vetődik fel:

A lehetséges megoldások a következők:

– önálló ügyvédi iroda, amely átalánydíjas szerződéssel viszi az ötven kisvállalat jogi ügyeit;

– az ötven vállalat közös jogi céget hoz létre, alkalmazva benne a korábbi jogászokat;

– mindegyik vállalat maga keres megoldást jogi képviseletére, ügyeinek vitelére.

A példa nagyon is élő, hiszen a közel egy millió magyar vállalat, illetve vállalkozás túlnyomó többsége nemcsak hogy jogászt nem tud egyedül foglalkoztatni, de nem tudja megszervezni az egészség- és munkavédelmi, a vámügyi, a környezetvédelmi, a mérési, a hitelesítési stb. infrastruktúráját sem. Ezért igen hasznosak mindazok az ajánlások, amelyek e fontos, de a vállalatoknál „elkallódó” ügyek megoldására vonatkoznak.

Az infrastrukturális hálózatok regionális köztársaságúak. A tanulmány Borsod-Abaúj-Zemplén megye példáján vizsgálja az infrastrukturális hálózatok létrejöttének a lehetőségeit.

A rugalmas specializáció és az agrárgazdaság

A *Tófalvi Gyula* vezette munkacsoport a rugalmas specializáció bevezetésének feltételeit egy konkrét területen tüzetesen is megvizsgálta. Ez a terület az agrárgazdaság. Fekete György – a résztanulmány szerzője – az agrárgazdaságnak a rendszerváltással bekövetkező súlyos válságából indul ki. A válság tünetei az alábbiak:

– az EU-hoz való csatlakozás megköveteli az ágazat súlyának a csökkentését;

– agrártermékeink belső és külső piaca egyaránt korlátozott;

– az ágazat a szervezeti dezintegráltság állapotában van;

– nincs egységes agrárpolitikai koncepció, és a szakemberek nézetei is meglehetősen divergenssek.

Mindezen problémák ellenére szükség van az ágazat fejlesztésére, s az RS e fejlesztés egyik le-

hetséges útjának látszik. Az RS bevezetésének azonban számos feltétele van. Ezek:

- a vállalkozás törvényi és jogi biztonsága;
- az adózás és egyéb szabályozás kiszámíthatósága;
- kedvezmények a vállalkozásindításhoz;
- a K+F feltételeinek a javítása;
- az információáramlás újjászervezése;
- a monopolhelyzetekkel szembeni fellépés;
- a tisztességtelen gazdasági magatartás szankcionálása;
- hitelezés és a tőke biztosítása.

A Fekete György tanulmányában foglalt feltételek javarészt megegyeznek azokkal, amelyeknek hiányát Weiszbürg János az RS bevezetését gátló akadályként azonosította. Ezek a feltételek a mezőgazdaság esetében – a sajátosságoknak megfelelően – még kiegészülnek bizonyos infrastrukturális háttér, az ún. alap technológiai infrastruktúra meglétével (növényvédelmi, állategészségügyi szolgáltatások stb.).

A tanulmányban egészen konkrét ajánlások fogalmazódnak meg az RS bevezetésével kapcsolatos teendőkre vonatkozóan. Ezek a következők:

- a forgalmi adózásról a halasztott nyereség típusú adózásra való áttérés;
- ÁFA-többletet is tartalmazó támogatás, illetve kamatmentes kölcsön;
- a támogatások elbírálásával kapcsolatos huzavona mérséklése;
- a keretszerű – kimerülő – támogatások rendszerének megváltoztatása;
- garanciák az ellenszámlás együttműködés nemzetközi RS keretében is;
- K+F bázisok RS-szerű együttműködésének az elősegítése.

Fekete György megítélése szerint az agrárgazdaság éppen az a terület, amely a lehető legtöbb alkalmazási lehetőséget nyújtja az RS számára. A rugalmas együttműködés mélyen gyökerezik a falu termelési tradícióiban. A legmodernebb forma így építeni tudna az évszázados hagyományokra. Nem véletlenül terjedtek el éppen a mezőgazdaságban a melléküzemágak és más – a piac felé mutató – rugalmas formák. Ugyancsak jó előzmény a rugalmas specializáció szempontjából az integrált termelési rendszerek gyakorlata.

Tanulmánya végén a szerző azokat a helyeket és alkalmazási területeket jelöli meg, ahol aktuális és eredményekkel kecsegtető az RS bevezetése. Ezek az alábbiak:

közös K+F bázis;

közös piaci értékesítő szervezet;

közös szolgáltató bázis (például gépállomás);

közétkeztetési hálózatok;

falusi turizmus felfuttatása;

iparszerű termelési rendszerek (elsősorban a hagyományos magyar termékek termelési kultúrájára építve).

Mielőtt kitennénk mezőgazdaságunkat az EU éles versenyének, célszerű a rugalmas együttműködés formáit keresni a kevésbé veszélyes versenytársakkal (Szlovénia, Horvátország, Csehország stb.)

A rugalmas specializáció terminus technikusán belül nagy hangsúlyt kell helyezni a specializációra. Egyáltalán nem mindegy, hogy mire specializálódunk: tőzsdei tömegtermékekre vagy speciális vándor (vetőmag stb.) előállítására. Az RS nemcsak a termelési politikai és strukturális gondok leküzdésében segíthet, hanem a térségi problémák rendezésében is, bár ez utóbbi nyilvánvalóan nemcsak a mezőgazdaság ügye. Az RS térségi-regionális összefüggéseit érintve a tanulmány hangsúlyozza:

- a települési erőforrások által is gerjeszthető agrárfejlődés;
- az előnyök hangsúlyozását a hátrányokkal szemben;
- a távlatok lehetőségét még a mezőgazdaságra jellemző forrásszegénység mellett is;
- a mezővárosi ipar beillesztését a térségi politikába;
- a térszerkezetek jelentőségét a fejlődés gyorsításában.

Az új térségi szemlélet lényegét az erőforrások pazarló gazdasági tevékenység takarékos fejlesztő magatartással való felváltásában látja.

Tanulmányát Fekete György a tudományos eredmények mezőgazdasági diffúzióját segítő lehetőségek bemutatásával zárja. Így például rámutat

- a forrásbővítés üzleti elemeire;
- a különösen nagy kockázat viselésének koordinációjára, pontosabban e koordináció jelentőségére;
- a szinte ingyen átvehető külföldi tudományos eredményekre;
- az „ajándék” és az üzleti jellegű tanácsadás megkülönböztetésének fontosságára;
- és a régiók differenciált kezelésének szükségességére.